Рішення

разової спеціалізованої вченої ради

про присудження ступеня доктора філософії

Здобувачка ступеня доктора філософії Сосницька Лілія Станіславівна, 1990 року народження, громадянка України, освіта вища: закінчила у 2012 році Волинський національний університет імені Лесі Українки за спеціальністю «Історія», працює вчителем історії в КЗЗСО «Луцький ліцей № 4 імені Модеста Левицького Луцької міської ради» виконала акредитовану освітньо-наукову програму «Історія та археологія». З 1 жовтня 2021 р. і до цього часу навчається в аспірантурі Волинського національного університету імені Лесі Українки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Термін завершення навчання 30 вересня 2025 р.

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом Волинського національного університету імені Лесі Українки від «26» червня 2025 року № 269-з у складі:

Голова разової спеціалізованої вченої ради – Каліщук Оксана Миколаївна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки

Рецензента – Шульга Світлана Анатоліївна, доктор історичних наук, *професор, професор кафедри всесвітньої історії* Волинського національного університету імені Лесі Українки

Офіційних опонентів – Ільницький Василь Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Каганов Юрій Олегович, доктор історичних наук, Професор, проректор з науково-педагогічної роботи Запорізького національного університету

Старжець Володимир Іванович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

на засіданні «28» серпня 2025 року прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки Сосницькій Лілії Станіславівні на підставі публічного захисту дисертації «Історична освіта на Волині в 1944–1953 рр.» за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Дисертацію виконано у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерства освіти та науки України, м. Луцьк.

Науковий керівник Стрільчук Людмила Василівна доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису, що є завершеною науковою працею в якій здійснено перше в Україні вузьке, регіональне дослідження особливостей становлення та розвитку історичної освіти на Волині в 1944–1953 рр. та повсякдення учасників освітнього процесу.

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

В дисертаційній роботі чітко окреслено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, також наведено характеристику методологічного інструментарію, що забезпечує належний рівень наукової обґрунтованості отриманих результатів дослідження.

Структура дисертації відповідає типовим вимогам які висуваються до оформлення науково-кваліфікаційної роботи: вступу, чотирьох розділів поділених на тринадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Здобувачка має 9 наукових публікацій за темою дисертації, з них 4 статті опубліковані у фахових виданнях категорії Б, 1 публікація є розділом в колективній монографії та 4 тези доповідей на конференціях:

1. Стрільчук Л., Сосницька Л. Відновлення та розвиток радянської системи шкільної освіти на Волині в перше повоєнне десятиліття. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис.* Число 26. Луцьк, 2022. С. 54-59. https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.09

2. Сосницька Л. Жодного учня – поза школою (виконання закону про загальнообов'язкове навчання у Волинській області в перше повоєнне десятиліття). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис.* Число 27. Луцьк, 2022. С. 15-21. https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.02

3. Сосницька Л. Історична освіта в школах Волинської області (друга половина 40-х – початок 50-х років XX ст.). *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія.* № 1. 2023. С. 130-137. https://doi.org/10.31861/hj2023.57.130-137

4. Сосницька Л. Будення волинських вчителів: однієї з найчисельніших груп радянської інтелігенції повоєнної доби. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис.* Число 31. Луцьк, 2024. С. 45-50. https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.06

5. Стрільчук Л., Сосницька Л. Окремі аспекти повсякденного життя волинських учителів у повоєнні роки (1944 – 1953)/ *Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–*

1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. С. 276-294. https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/27880

6. Сосницька Л. С. Матеріальне забезпечення шкільництва Волині в перші повоєнні роки. *Вектори розвитку та результати досягнень науки в сучасному освітньому просторі. Матеріали науково-практичної конференції (Одеса, 23-24 липня 2021р.)*. Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2021. С. 36-39.

7. Сосницька Л. Відновлення шкільництва Волині в перші повоєнні роки: кадровий аспект. *Українська історія у публічному просторі: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 травня 2023 р.*, м. Луцьк. –Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 87-90.

8. Сосницька Л. Відновлення діяльності педагогічних училищ Волині в перші повоєнні роки. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень. Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, 14–15 травня 2024 р.* Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2024. С. 486-488.

9. Сосницька Л. Учнівство Волинської області в умовах повоєнної радянської дійсності (1944–1953 рр.). *Українська історія у публічному просторі: матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції, 17–18 травня 2024 р.*, м. Луцьк. – Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 125-127.

У дискусії взяли участь голова, рецензент, офіційні опоненти та висловили зауваження: Голова разової спеціалізованої вченої ради Каліщук Оксана Миколаївна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Зауваження відсутні.

Рецензент Шульга Світлана Анатоліївна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Зауваження:

1. При характеристиці методології дослідження авторка дисертації лише згадала просопографічний метод. Проте, на наш погляд, вартувало би ширше охарактеризувати цей метод та вказати саме при розгляді яких питань він використовувався у дисертації. Адже просопографічний аналіз великих груп людей дає змогу визначити закономірності формування соціуму, в даному випадку учнівського/студентського та учительського/викладацького, означити його характеристики та особливості життєдіяльності, що може бути використано авторкою дисертації у майбутньому при складанні типового портрету радянського вчителя історії.

2. При розгляді та аналізі повсякдення учнів, вчителів радянської школи на теренах повоєнної Волині, на нашу думку, важливою складової міг бути аналіз роботи вчителя історії з батьками та родинами учнів/слухачів, оскільки робота з батьками, очевидно, розглядалася радянським режимом як складова процесу радянізації, насадження радянських стандартів у вихованні дітей та юнацтва, впливів на учнів через батьків/на батьків та, загалом,

встановлення суцільного контролю над населенням та обмеження/нівеляції впливів повстанського руху на соціум повоєнної Волині.

Опонент Ільницький Василь Іванович доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Зауваження:

1. Попри наявність архівних матеріалів у дисертації, доцільно було б залучити матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (наприклад, ф. 166 «Народний комісаріат освіти УРСР»).

2. Уважаємо, що доцільніше було б композиційно перемістити характеристику загальнонаукових методів із с. 52 на с. 48-49, де й вперше починається їхня характеристика і подається опис практичного використання у роботі.

3. На нашу думку, доцільно було розширити сюжет про ставлення керівництва ОУН і УПА до навчання дітей у радянських школах. Наведеної короткої інформації явно недостатньо (с. 71)

4. Здобувачці вартувало коротко закцентувати свою увагу і на питанні змісту історичної освіти у досліджуваний період.

5. На нашу думку, розділ 4 непропорційно великий у порівнянні із іншими.

6. У роботі наявні огріхи граматичного та синтаксичного характеру, помилкового вживання термінів («Великої Вітчизняної війни» (с. 91, 171), «вузи» (с. 91, 231) тощо), не коректного вживання пропагандистських словосполучень із документів, які необхідно було писати у лапках («буржуазно-націоналістичних перекручень» (с. 118), «буржуазної ідеології» (с. 203) та ін.).

Опонент Каганов Юрій Олегович, доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Запорізького національного університету. Зауваження:

1. Термінологія та понятійний апарат у роботі здебільшого коректні, хоча окремі ключові поняття бажано було би чіткіше дефініювати. Зокрема, поняття «історична освіта» потребує на початку дослідження однозначного визначення: чи йдеться виключно про викладання історії у навчальних закладах, чи про ширший комплекс заходів із формування історичних знань та колективної пам'яті. Аналогічно, терміни на кшталт «оновлена історична пам'ять» або «політико-ідеологічна свідомість молоді» варто пояснити через призму наукового дискурсу, щоби уникнути різночитань. Чіткість і унормованість термінології підвищила би наукову точність роботи та полегшила сприйняття результатів дослідження.

2. Критичний аналіз джерел здійснено на належному рівні, проте в окремих випадках відчувається потреба глибше осмислити упередженість радянських документів. Авторка активно використовує архівні матеріали освітніх органів та партійних установ, але варто було би відвертіше показати їхню ідеологічну тенденційність. Наприклад, звіти про успіхи виконання навчальних планів слід розглядати з позицій можливого прикрашання дійсності, а

статистичні дані – в контексті їх надійності та повноти, з урахуванням типових повоєнних труднощів (кадровий голод, нестача підручників тощо). Залучення альтернативних джерел (спогадів учителів, листування чи навіть документів підпілля) або принаймні критичне обговорення їх відсутності сприяло би більш об'єктивному та збалансованому відтворенню картини повоєнної історичної освіти.

3. Віддаючи належне проведеній автором архівній евристиці, вважаємо, що існують суттєві резерви для подальших дослідницьких студій – звернень до фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України і Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Доцільність залучення матеріалів Галузевого державного архіву Служби безпеки України продиктована тим фактом, що документи цього архіву можуть доповнювати, спростовувати або значно корегувати оцінки у документах, продукованих партійно-державними органами, зокрема щодо ідейно-політичних настроїв, проявів «антирадянщини» у середовищі вчителів і учнів тощо. Пропонуємо дослідниці на перспективу долучити фотоматеріали з фондів Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву, де міститься значний масив фотографій, що стосуються шкільного життя, класифікованих за областями України.

4. Тема історичної освіти на стику історії та педагогіки надає широкі можливості для поєднання методологій, проте авторка здебільшого застосовує суто історичний (описово-аналітичний) підхід. Для глибшого висвітлення проблематики варто було би залучити концептуальні напрацювання педагогічних наук чи соціології освіти – наприклад, використати теорії щодо формування історичної свідомості, ідеологічної індоктринації молоді або психолого-педагогічні моделі навчання. Такий міждисциплінарний ракурс посилив би теоретичну базу роботи й продемонстрував ширше бачення проблеми у контексті суміжних галузей знань.

5. На наш погляд, авторці варто було б розширити аналіз суб'єктності учасників освітнього процесу, показуючи, як вчителі та учні не лише піддавалися системному тиску, а й знаходили способи адаптації, виживання або навіть реалізації особистих прагнень у межах встановлених обмежень.

6. Вважаємо, що доцільно дослідити глибше форми місцевого опору або прихованого саботажу радянських освітніх політик з боку вчителів та учнів, що могло б надати більш багатогранне розуміння взаємодії ідеології та місцевих реалій.

7. У дисертації відчутно бракує належного залучення напрацювань зарубіжної історіографії, що суттєво звужує аналітичну рамку дослідження та позбавляє його можливості вписатися у ширший науковий контекст.

8. Будь-яке дослідження, створене на базі регіонального матеріалу, потребує відповіді на питання, з одного боку, про специфіку та особливості процесів в обраному регіоні, а з іншого – про можливості більш рельєфного розуміння загальноукраїнської проблематики. У

цьому контексті важливим є визначення спільних і відмінних рис ідеологічної політики у закладах освіти на Волині порівняно з іншими регіонами УРСР або формулювання висновку про уніфікацію такої політики в межах республіки. Залучення інструментів компаративістики може розширити також дослідницький фокус завдяки порівнянню ідеологізації історичної освіти у місті і в селі.

9. Робота написана літературною українською мовою, дотримано академічний стиль викладення матеріалу. Проте у роботі наявні мовні огріхи, що потребує ретельного редакторського редагування тексту дослідження.

Опонент Старжець Володимир Іванович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». Зауваження:

1. Робота виконана на широкій джерельній базі, з використанням значної кількості архівних документів і матеріалів. Однак, на нашу думку, Лілії Станіславівні доцільно було б до вже опрацьованих архівних документів Державного архіву Волинської області залучити матеріали з фонду Волинського обласного комітету КП(б)У (Ф. П-1). Цей масив документів партійних органів влади висвітлює особливості становлення радянської тоталітарної системи у регіоні. Дозволяє на конкретних прикладах продемонструвати партійний контроль обласного керівництва за діяльністю освітніх установ та повсякденним життям учасників навчального процесу.

2. В тексті роботи авторка детально описала процес викладання історії на різних рівнях (школа, педагогічне училище, інститут). При аналізі цього питання варто було б детальніше охарактеризувати ціннісно-смислове наповнення навчальних програм, підручників, додаткової літератури з історії, зокрема проаналізувати тематику шкільних курсів історії, їхню ідейну направленість, місце історії України в цих курсах. Вважаємо, що саме ідеологічне наповнення навчально-методичного забезпечення якнайкраще ілюструє мету і завдання комуністичної системи освіти.

3. Поза аналізом дисертантки залишились питання політичних поглядів молоді та педагогів, «зачистки» освітніх установ від ненадійних елементів та сталінські репресії в середовищі учасників освітнього процесу, що відбувалися в повоєнні роки. У Волинській області доволі частими були випадки індивідуального протесту проти ідеологізації освіти та виникала ціла низка таємних націоналістичних молодіжних організацій, що є важливим штрихом до колективного портрету повоєнного учнівства та студентства. До економічних проблем західноукраїнської інтелігенції додавалась складна ідеологічнополітична обстановка у регіоні. Відтак, вчителі та викладачі опинились у лещатах протиборства радянської влади і українських повстанців, що стало вагомим чинником і так складного повсякдення освітян. Такого роду наратив дозволив би доповнити офіційну статистику емоційно-чуттєвим тлом.

4. Незважаючи на високий науковий рівень дисертації, робота все ж не позбавлена стилістичних та смислових недоліків. Серед них зазначимо стилістичні помилки: «... обидва - учасники Великої Вітчизняної війни...» (с. 72), «Вони надавали матеріальну допомогу дітям-сиротам, напівсиротам та дітям інвалідів Великої Вітчизняної війни...» (с. 171), - радянський пропагандистський конструкт «Велика Вітчизняна війна» залежно від контексту варто поміщати в лапки або заміняти історично достовірним: «Німецько-радянська війна». Трапляються повтори та погрішності технічного характеру.

Результати відкритого голосування:

«За» 5 членів ради,

«Проти» 0

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада присуджує **Сосницькій Лілії Станіславівні** ступінь доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія

Голова разової спеціалізованої вченої ради Оксана КАЛІЩУК